

PROCESO VEIKSMŲ ATLIKIMO GARSO IR VAIZDO NUOTOLINIO PERDAVIMO
PRIEMONĖMIS GALIMYBĖS

Linas Belevičius *

Raimundas Jurka **

*Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Baudžiamojo proceso katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
Telefonas 271 46 39
Elektroninis paštas linas.belevicius@prokuraturos.lt, r.jurka@tic.lt*

Pateikta 2007 m. kovo 15 d., parengta spausdinti 2007 m. spalio 9 d.

Santrauka. Straipsnyje, remiantis mokslinėje literatūroje pateiktos medžiagos, Lietuvos ir užsienio valstybių baudžiamojo proceso įstatymų, tarptautinių teisės aktų, teisės saugos institucijų darbuotojų apklausos rezultatų bei archyvinių baudžiamųjų bylų analize, pateikiami siūlymai dėl galimybių plačiau naudoti garso ir vaizdo nuotolinio perdavimo priemones atliekant proceso veiksmus – apklausas, akistatas, parodymus atpažinti tiek ikiteisminio tyrimo, tiek bylos teismo nagrinėjimo stadijoje. Taip pat siūlomos atitinkamų Baudžiamojo proceso kodekso normų pataisos. Straipsnyje remiamasi autorių atliktos teisėjų, prokurorų ir ikiteisminio tyrimo įstaigų pareigūnų (buvo apklausti 254 respondentai) anoniminės apklausos metu gautais rezultatais, taip pat atsitiktinės atrankos būdu parinktų 148 baudžiamųjų bylų dokumentų analize. Surinkta tokio pobūdžio informacija gali padėti tobulinti galiojantį proceso įstatymą bei būti naudinga teisės saugos institucijų darbuotojams įgyvendinant šias normas praktikoje.

Pagrindinės sąvokos: baudžiamasis procesas, proceso veiksmai, apklausa, garso ir vaizdo nuotolinio perdavimo priemonės.

Galiojantis Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas (toliau tekste – BPK) ganėtinai konservatyviai reglamentuoja įvairių techninių priemonių naudojimą, daugelis techninių priemonių naudojimo klausimų reglamentuojama panašiai kaip ir galiojusiame 1961 m. redakcijos BPK. Tačiau nuo to laiko įvyko esminių visuomenės gyvenimo pokyčių. Pasikeitus visuomeniniams santykiams turi keistis ir juos reglamentuojantys įstatymai. Šiuo metu egzistuoja kai kurios patikimos, moksliskai pagrįstos ir kitose gyvenimo srityse plačiai naudojamos technikos priemonės ir technologijos, kurių baudžiamasis procesas dėl savo konservatyvumo nepripažįsta arba nesudaro sąlygų pakankamai plačiai naudoti. Lietuvos teisinėje literatūroje jau prieš keletą metų pradėta plačiau diskutuoti apie būtinybę BPK įtvirtinti

normas, leidžiančias dažniau ir efektyviau naudoti garso ir vaizdo nuotolinio perdavimo priemones atliekant ikiteisminio tyrimo ir teismo veiksmus, kurios leistų pasiekti įvairius proceso tikslus [1, p. 115–127; 2, p. 110; 3, p. 33]. Pirmą kartą galimybė naudoti garso ir vaizdo nuotolinio perdavimo priemones Lietuvos baudžiamajame procese įtvirtinta 2000-02-15 įstatymu pakeitus 1961 m. BPK 266 straipsnį. Tokia galimybė naudoti garso ir vaizdo nuotolines priemones yra numatyta ir galiojančiame BPK, tačiau įstatyme įtvirtintos normos pernelyg riboja tokių priemonių naudojimo galimybes. Plačiau naudoti garso ir vaizdo nuotolinio perdavimo priemones baudžiamajame procese rekomenduoja ir tarptautiniai teisės aktai [4, 5, 6, 7]. Tokia būtinybė iški-
lo ir praktikoje, todėl buvo imtasi konkrečių priemonių šiems planams įgyvendinti¹. Šios aplinkybės lemia nag-

* Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Baudžiamojo proceso katedros lektorius.

** Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Baudžiamojo proceso katedros lektorius.

¹ Straipsnį parengus spausdinti Lietuvos Respublikos Seimo Teisės ir teisėtvarkos komiteto sudaryta darbo grupė dėl BPK tobulinimo svarstė BPK pataisų, numatančių galimybes plačiau naudoti garso ir

rinėjamos temos aktualumą ir būtinybę plačiau teoriniu lygiu analizuoti proceso veiksmų atlikimo garso ir vaizdo nuotolinio perdavimo priemonėmis galimybes, tokių proceso veiksmų atlikimo sąlygas, jų reglamentavimą ir kita.

PROCESINIAI TIKSLAI, KURIŲ SIEKIAMA ATLIEKANT APKLAUSAS GARSO IR VAIZDO NUOTOLINIO PERDAVIMO PRIEMONĖMIS

Įsigaliojus naujam BPK atsirado galimybė liudytojus ir nukentėjusiuosius apklausti naudojantis garso ir vaizdo nuotolinio perdavimo priemonėmis. BPK 183 straipsnio 4 dalyje ir 279 straipsnio 6 dalyje numatyta, jog taip apklausti leidžiama ikiteisminio tyrimo ir teismo nagrinėjimo metu, jeigu liudytojui yra taikomos apsaugos nuo nusikalstamo poveikio priemonės. 282 straipsnio 4 dalyje numatyta, jog apklausti garso ir vaizdo nuotolinio perdavimo priemonėmis teismo nagrinėjimo metu galima ir apklausiant liudytoją, kuriam taikomas anonimiškumas. Manome, jog BPK pernelyg riboja tokių distancinių apklausų taikymo galimybes, nes pagal galiojantį įstatymą ikiteisminio tyrimo metu taip apklausti galima vieninteliu atveju, – kai liudytojui taikomos apsaugos nuo nusikalstamo poveikio priemonės. Teismo nagrinėjimo metu tokias apklausas galima atlikti tik dviem atvejais: kai liudytojui taikomos apsaugos priemonės arba kai jam taikomas anonimiškumas. Kai kuriose užsienio valstybėse distancines apklausas galima atlikti daug dažniau, t. y. apklausiant nepilnamečius, taip pat asmenis, kurie yra už valstybės ribų ir negali atvykti į teismo posėdį, taip pat asmenis, kuriems apklausos teisme gali padaryti neigiamą psichologinį poveikį, apklausiant išlaptintus bei saugomus liudytojus ir kitais atvejais.

Pavyzdžiui, bene didžiausios galimybės naudoti distancines apklausas yra Norvegijoje. Šios šalies BPK 190a paragrafas numato, jog teismai liudytojus gali apklausti distanciniu būdu, ir įstatyme nėra jokių normų, ribojančių teismų teisę pasirinkti tokį apklausos būdą kokiais nors atvejais [8]. Ten pat numatyta, jog distancinės apklausos tvarką turi nustatyti Karalius. Kitų valstybių įstatymuose vardijami konkretūs atvejai, kada apklausas galima atlikti distanciniu būdu. Plačiai naudoti tokias apklausas leidžia ir Didžiosios Britanijos bei JAV baudžiamojo proceso įstatymai ir teismų sprendimai. Didžiojoje Britanijoje 1988 m. priimtas *Criminal Justice Act* numato, jog visų asmenų, išskyrus kaltinamojo, apklausas teisme galima atlikti naudojantis televizijos ryšiu, jeigu liudytojas yra už Didžiosios Britanijos ribų arba liudytojui yra mažiau nei 14 metų, taip pat tam tikrų kategorijų bylose (pavyzdžiui, dėl prievartos prieš nepilnametį ir kt.) [9, p. 132]. Tokios „televizinės apklausos“, leidžiančios pagreitinti procesą, taip pat ap-

saugoti liudytojus nuo neleistino poveikio, Didžiojoje Britanijoje juridiniu požiūriu yra prilyginamos įprastinėms apklausoms ir nėra laikomos liudytojų parodymų priešiniu jam nedalyvaujant. JAV Aukščiausiojo Teismo sprendimai taip pat leidžia apklausti naudojantis televizija tais atvejais, kai apklausiamas nepilnametis, nes manoma, jog apklausa teisme kaltinamojo akivaizdoje gali psichologiškai traumuoti apklausiamą nepilnametį. Tačiau ir apklausiant televizijos ryšiu technika turi būti sureguliuota taip, kad liudytojas ir kaltinamasis matytų vienas kito veidus [10, p. 143].

Kitose valstybėse distancines apklausas leidžiama atlikti kiek rečiau ir tik apklausiant išlaptintus arba saugomus liudytojus. Italijoje 1992-06-08 dekretu – įstatymu Nr. 306 buvo nustatyta, jog sutikę padėti teisėsaugos institucijoms asmenys (besigailintys, it. *pentiti*) teismo proceso metu gali būti apklausiami naudojant vaizdo ryšį ir užmaskavę veidą [11, p. 176, 424]. Tokios procedūros metu parodymus duodantis asmuo būna ne teismo patalpose, jo parodymai (vaizdas ir garsas) tiesiogiai transliuojami į teismo posėdžių salę. Toks apklausos būdas ne tik užtikrina parodymus duodančio asmens saugumą, bet ir pagreitina procesą, kadangi kaltinamieji – liudytojai nėra vežiojami iš vieno kalėjimo į kitą, visiškai išvengiama tokių liudytojų kontaktų su kitais liudytojais ir kaltinamaisiais [12, p. 9]. Analogiškai distancinių apklausų atvejai numatyti Vokietijos ir Nyderlandų baudžiamojo proceso įstatymuose. Vokietijos BPK numatyta, jog saugojamus liudytojus galima apklausti vaizdo konferencijos būdu, tačiau įstatymas nereglamentuoja tokios apklausos techninių detalių ir dėl to kyla tam tikrų neaiškumų [12, p. 11]. Literatūroje teigiama, kad liudytojo vaizdas teismo posėdžio salėje turėtų būti taip transliuojamas, kad būtų matoma jo laikysena, gestikuliacija ir visa, kas galėtų turėti reikšmės sprendžiant, ar tokio liudytojo parodymai patikimi [13, p. 47–51]. Nyderlandų BPK numatyta, jog kai išlaptintą ir į teismo posėdį nekviestą liudytoją apklausia ikiteisminio tyrimo teisėjas, kaltinamasis ir jo gynėjas turi teisę šiam liudytojui užduoti klausimus naudojantis telekomunikacijų priemonėmis [12, p. 10]. Savotiškas distancinės apklausos būdas numatytas Austrijos baudžiamojo proceso įstatyme – Austrijos Aukščiausiajam Teismui suteikta teisė pasinaudoti visomis priemonėmis siekiant gauti reikiamą informaciją, šis teismas liudytojų apklausas gali atlikti net ir telefoniniu ryšiu [14, p. 2].

Taikyti liudytojų apklausas distanciniu būdu siūloma ir kai kuriuose tarptautiniuose teisiniuose instrumentuose. Štai Europos Tarybos (toliau tekste – ET) 1997 m. rekomendacijoje „Dėl liudytojų bauginimo ir gynybos teisių“, kurioje nurodyta, jog siekiant apsaugoti liudytojus nuo nusikalstamo ar psichologinio poveikio, kurį gali daryti tiek organizuotų nusikalstamų grupių, tiek šeimos nariai, šie liudytojai gali būti apklausiami panaudojant modernias telekomunikacijų priemones, tokias kaip vaizdo konferencijos. Taip apklausti liudytojus galima ir tada, kai liudytojas negali dalyvauti teismo posėdžiuose, arba jo dalyvavimas būtų susijęs su dideliais sunkumais ar didelėmis išlaidomis [4]. Kitoje Eu-

vaizdo nuotolinio perdavimo priemonės, projektus. Taip pat Teismų tarybos 2006-05-10 nutarimu Nr. 13P-462 buvo patvirtintas Lietuvos teismų informacinės sistemos (Liteko) kompiuterinės techninės ir programinės įrangos vystymo planas, kuriame numatytos lėšos įsigyti įrangą vaizdo konferencijoms organizuoti, apklausoms nuotoliniu būdu, nuotoliniams teismo posėdžiams organizuoti.

ropos Tarybos 2005 m. rekomendacijoje „Dėl liudytojų ir asmenų, bendradarbiaujančių su teisėsaugos institucijomis, apsaugos“, o būtent jos 32 punkte, nurodoma, kad būtina palengvinti ir gerinti modernių telekomunikacijos priemonių, tokių kaip vaizdo ryšys, naudojimą ir apsaugą, kartu saugant ir šalių teises. Atitinkamų techninių priemonių panaudojimo tikslingumą bei reikalingumą numato ir tų pačių metų Europos Tarybos rekomendacija „Dėl „Specialiųjų tyrimo priemonių“ ryšium su sunkiais nusikaltimais, įskaitant teroro aktus“ [7]. Jungtinių Tautų Organizacijos Konvencijos prieš tarptautinį organizuotą nusikalstamumą 24 straipsnyje numatyta, jog valstybės turi imtis priemonių suteikti liudytojams veiksmingą apsaugą nuo galimo keršto arba bauginimų. Kaip viena iš tokių priemonių įvardijamas įrodinėjimo taisyklių, kurios leistų liudytojui duoti parodymus jo saugumą užtikrinančiu būdu, pavyzdžiui, leidžiant jam duoti parodymus naudojant ryšių priemones – vaizdo ryšio priemones ar atitinkamas kitas priemones, priėmimas [5].

Tiek Lietuvos, tiek minėtų užsienio valstybių baudžiamojo proceso įstatymuose, tarptautiniuose teisės aktuose numatyti distancinių apklausų atvejai yra skirti vieninteliui tikslui – apsaugoti proceso dalyvius (liudytojus ir nukentėjusiuosius) nuo nusikalstamo poveikio ir užtikrinti jų asmens duomenų slaptumą. Tačiau šios techninės priemonės gali būti naudojamos daug plačiau ir padėti pasiekti reikšmingesnių tikslų. Tyrimo metu buvo atlikta teisėjų, prokurorų ir ikiteisminio tyrimo pareigūnų anketinė apklausa. Dauguma, t. y. 79 %, respondentų nurodė, jog atliekant proceso veiksmus tikslinga leisti plačiau naudoti garso ir vaizdo nuotolinio perdavimo priemones. 15 % tokią atsakymą pateikusių pareigūnų manė, kad garso ir vaizdo nuotolinio perdavimo priemonės galima naudoti atliekant visus proceso veiksmus, 85 % nurodė, jog šias priemones galima panaudoti tik atliekant tam tikrus proceso veiksmus, be tų, kurie yra numatyti ir galiojančiame BPK. Taigi šie apklausos rezultatai patvirtina, jog tik mažiau nei penktadalis apklaustų praktikų yra patenkinti dabartine šio klausimo teisine reglamentacija, o absoliuti dauguma suvokia kur kas didesnes garso ir vaizdo nuotolinio perdavimo priemonių panaudojimo galimybes. Susipažinus su 148 archyvinių baudžiamųjų bylų medžiaga buvo nustatyta, jog nė vienoje iš jų nei ikiteisminio tyrimo, nei teismo nagrinėjimo metu garso ir vaizdo nuotolinio perdavimo priemonės apklausų metu nebuvo naudotos, nors 29 iš peržiūrėtų bylų daliai liudytojų ir nukentėjusiųjų buvo taikomas anonimiškumas, o kai kuriems liudytojams ir nukentėjusiesiems buvo taikomos apsaugos nuo nusikalstamo poveikio priemonės. Manytume, jog dabartinė šio klausimo reglamentacija, pernelyg ribojanti apklausų garso ir vaizdo nuotolinio perdavimo priemonėmis atlikimo galimybes, yra viena iš priežasčių, dėl kurių toks apklausų būdas praktikoje nėra plačiau taikomas. Antra vertus, esamas BPK reglamentavimas neleidžia užtikrinti ne tik spartesnio atitinkamų proceso veiksmų atlikimo, ekonomiškumo principo, bet tuo pat metu riboja ir tarptautinį bendradarbiavimą baudžiamosiose bylose. Šiuo metu itin aktyviai diskutuojama dėl

atitinkamų teisės aktų projektų, o būtent Europos Tarybos pamatinio sprendimo dėl Europos teisminės priežiūros orderio ikiteisminių procedūrų tarp Europos Sąjungos valstybių narių metu ir Pamatinio sprendimo dėl Europos įrodymų orderio projektų, kurių praktinis įgyvendinimas neapsieitų be atitinkamų techninių priemonių, šiuo atveju – distancinės apklausos atlikimo.

Kaip jau minėta, Lietuvos BPK numatyti distancinių apklausų atvejai yra skirti siekiant apsaugoti procesų dalyvius, tačiau ir dalyvių apsaugos tikslai gali būti suprantami plačiau, nei įtvirtinta galiojančiame BPK, t. y. ne tik kaip apsauga nuo nusikalstamo poveikio, bet ir kaip apsauga nuo neigiamą įtaką galinčio padaryti psichologinio poveikio. Ypač neigiamą proceso poveikį gali jausti nepilnamečiai asmenys. BPK 186, 280 straipsniuose ir kitose normose įtvirtintos nuostatos, kuriomis siekiama apsaugoti nepilnamečius liudytojus ir nukentėjusiuosius nuo neigiamo psichinio poveikio, kuri gali sukelti dalyvavimas proceso veiksmuose. Taigi nesuprantama, kodėl kodekso rengėjai nenumatė galimybės nepilnamečius apklausti garso ir vaizdo nuotolinio perdavimo priemonėmis. Siekiant apsaugoti minėtų asmenų interesus įstatyme buvo įtvirtintos nuostatos, numatančios, jog ikiteisminio tyrimo metu nepilnamečiai paprastai apklausiami ne daugiau kaip vieną kartą. Jeigu nepilnamečius apklausia ikiteisminio tyrimo teisėjas, jie paprastai turėtų būti nekviečiami į posėdį teismo bylos nagrinėjimo metu. Tačiau ir tokiu atveju nepilnamečiai vis vien turi dalyvauti ikiteisminio tyrimo teisėjo surengtame posėdyje, į kurį turi teisę atvykti ir įtariamasis bei jo gynėjas, ir vien jų buvimas toje pat patalpoje nepilnamečiui gali daryti neigiamą poveikį. Ikiteisminio tyrimo teisėjai nepilnamečių paprastai apklausia dar tyrimo pradžioje, kai jis dar nėra atsigavęs nuo pačios nusikalstamos veikos psichologinio poveikio. Nepilnamečiai apklausos metu vėl turi stoti akis į akį su įtariamuoju, kuris dažniausiai yra suinteresuotas, kad nepilnamečiai neduotų jo atžvilgiu nepalankių parodymų. Apklausos metu įtariamasis gali bandyti daryti poveikį nepilnamečiui rodydamas įvairius ženklus ar laidydamas replikas. Jei nepilnametis neišlaikys jam daromo psichologinio poveikio ir neduos išsamių parodymų, tyrimas gali prarasti svarbų įrodymų šaltinį, kadangi daugiau galimybių pakartoti nepilnamečio apklausą gali ir nebūti. Pavyzdžiui, baudžiamojoje byloje, kurioje ikiteisminį tyrimą atliko Vilniaus m. 7 policijos komisariato pareigūnai, ikiteisminio tyrimo teisėjui apklausiant nepilnamečių liudytoją šiam pradėjus pasakoti, jog jis nusikaltimo vietoje matė įtariamąjį, kuris dalyvavo ir apklausos metu, šis mimika ir judesiais pradėjo rodyti liudytojui, jog negalima taip kalbėti, ir liudytojas iš karto pakeitė parodymus bei nurodė, jog jis įtariamąjį įvykio vietoje nematė. Be to, net ir ikiteisminio tyrimo teisėjui atlikus nepilnamečio liudytojo ar nukentėjusiojo apklausą dar nėra užtikrinama, kad nepilnametis nebus iškvietas į teismo posėdį iškilus naujiems klausimams. Pavyzdžiui, baudžiamojoje byloje, kurioje ikiteisminį tyrimą atliko Vilniaus m. vyriausiojo policijos komisariato pareigūnai, ikiteisminio tyrimo teisėjas apklausė dvi nepilnamečius nukentėjusiąsias, kurios buvo įtrauktos į prostituciją, ta-

čiau tuo metu dar nebuvo nustatyti visi įtariamieji, ir apklausoje dalyvavo tik tie įtariamieji, kurie buvo nustatyti iki apklausos. Teismo bylos nagrinėjimo metu kiti kaltinamieji, kurie buvo nustatyti vėliau, pareikalavo, kad nepilnamečių nukentėjusiosios būtų iškvieistos į teismo posėdį motyvuodami tuo, jog jie negalėjo joms užduoti klausimų. Teismas patenkino šį kaltinamųjų prašymą ir nukentėjusiąsias kvietė į teismo posėdį, kur jos vėl turėjo duoti parodymus visų kaltinamųjų akivaizdoje. Todėl pirminiame ikiteisminio tyrimo etape ikiteisminio tyrimo teisėjo atlikta apklausa šiuo atveju nedavė jokios naudos ir nepadėjo apsaugoti nepilnamečių interesų. Tai, kad ikiteisminio tyrimo teisėjo atlikta liudytojo apklausa ne visuomet gali būti pakankamas pagrindas nekviesti liudytojo į teismo posėdį, konstatavo ir Europos Žmogaus Teisių Teismas byloje *Kostovski prieš Olandiją* (1989). Šioje byloje Teismas pripažino tokį atvejį Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos (toliau tekste – *Konvencijos*) 6 straipsnio pažeidimu [15]. Manytume, jog nepilnamečiui liudytojui ar nukentėjusiajam būtų daug geriau duoti parodymus savo namuose arba ikiteisminio tyrimo įstaigoje dalyvaujant tik teisėsaugos institucijos pareigūnui nei vykti į teismo posėdį ir duoti parodymus visų proceso dalyvių akivaizdoje. Distancinis apklausos būdas visiškai apsaugotų nepilnamečių nuo galimo neigiamo proceso dalyvių poveikio. Todėl manytume, jog nepilnamečių apklausa distanciniu būdu daug geriau apsaugotų jų interesus nei ikiteisminio tyrimo teisėjo atliekama apklausa. Taigi būtų geriau, jeigu ikiteisminio tyrimo metu nepilnamečių liudytojų ir nukentėjusiųjų neapklausetų ikiteisminio tyrimo teisėjas – nepilnamečius reiktų apklausti teismo posėdžio metu naudojant garso ir vaizdo nuotolinio perdavimo priemones. Tai, jog būtų tikslinga leisti garso ir vaizdo nuotolinio perdavimo priemonėmis apklausti nepilnamečius liudytojus ir nukentėjusiuosius, anketose nurodė 50 % teisėsaugos institucijų pareigūnų ir teisėjų.

Taip pat nematome jokių priežasčių, dėl kurių reiktų neleisti ikiteisminio tyrimo metu distanciniu būdu apklausti liudytojus ar nukentėjusiuosius, kuriems taikomas anonimiškumas. Proceso metu yra itin svarbu užtikrinti, kad nebūtų atskleista tokių asmenų tapatybė, o jų atvykimas apklausti į ikiteisminio tyrimo įstaigą ar prokuratūrą visada sukelia gana daug problemų. Daugumoje Lietuvos ikiteisminio tyrimo įstaigų ir prokuratūrų nėra sąlygų, kad būtų užtikrintas tokių asmenų slaptumas, nes nėra atskirų specialių patalpų. Pažymėtina, kad apklausiamųjų tapatybę reikia slėpti ne tik nuo įtariamųjų bei jų gynėjų, bet ir nuo kitų teisėsaugos institucijų darbuotojų, kurie dirba tame pačiame pastate ir gali pamatyti bendrose patalpose asmenį, kuriam taikomas anonimiškumas. Akivaizdu, jog tai padėtų išvengti ir mokslinėje literatūroje išskiriamo vidinio poveikio, kurį liudytojų ar nukentėjusiųjų atžvilgiu gali daryti teisėsaugos institucijų darbuotojai.

Pratęsiant mintį pažymėtina, kad apklausos, naudojant technines priemones, gali būti atliekamos ne tik dėl anksčiau minėtų dalyvių apsaugos, bet ir siekiant pagreitinti procesą. Tokia distancinės apklausos paskirtis

numatyta ir Konvencijoje dėl Europos Sąjungos valstybių narių savitarpio pagalbos baudžiamosiose bylose bei jau anksčiau minėtuose *Criminal Justice Act* bei Europos Tarybos rekomendacijose. Nematome jokių svarių priežasčių neleisti distanciniu būdu apklausti liudytojų ir nukentėjusiųjų, esančių ne Lietuvos Respublikos teritorijoje ir negalinčių atvykti į ikiteisminio tyrimo įstaigą, prokuratūrą ar teismo posėdį arba dėl kitų svarbių priežasčių negalinčių dalyvauti procese (pavyzdžiui, ilgą laiką stacionariai gydomų ligoninėje ir negalinčių iš jos išvykti dėl sveikatos būklės). Dabar iškilus tokioms aplinkybėms ikiteisminio tyrimo pareigūnai ir prokurorai turi tęsti ikiteisminį tyrimą neapibrėžtą laiką, teismai priversti arba atidėlioti teismo posėdžius ir taip vilkinti procesą, arba iš viso atsisakyti negalinčių atvykti liudytojų ar nukentėjusiųjų parodymų kaip įrodymų šaltinio. Pavyzdžiui, ikiteisminio tyrimo metu baudžiamojame byloje, kurioje L. N. ir A. O. buvo kaltinami pagal LR BK 181 straipsnio 2 dalį, 180 straipsnio 1 dalį, 182 straipsnio 1 dalį buvo nustatyta, jog Jungtinių Arabų Emyratų pilietis K. O. M., iš kurio buvo prievartaujamas didelės vertės turtas, nusikaltimo darymo metu iš Vilniaus skambino į Jungtinius Arabų Emyratus savo žmonai bei savo firmos buhalterei, prašydamas pervesti į jo sąskaitą didelę pinigų sumą, kurios reikalavo turtą prievartavę asmenys. Ikiteisminio tyrimo metu iškilo būtinybė apklausti nukentėjusiojo žmoną bei jo firmos buhalterę, kadangi jie galėjo suteikti tyrimui reikšmingos informacijos apie nurodytą skambučių aplinkybes, tačiau jie atsisakė atvykti į Lietuvą dėl pernelyg didelių kelionės išlaidų. Asmenis, esančius užsienyje, galima apklausti ir siunčiant į užsienio valstybes teisinės pagalbos pavedimus, tačiau kol bus gautas atsakymas, gali praeiti gana ilgas laikotarpis, o šiuo konkrečiu atveju nebuvo net ir tokios galimybės, kadangi Lietuvos Respublika su Jungtiniais Arabų Emyratais nėra pasirašiusi sutarties dėl teisinės pagalbos. Jungtiniai Arabų Emyratai nėra prisijungę ir prie tarptautinių konvencijų dėl teisinės pagalbos. Taigi šiuo atveju nebuvo pagrindo siųsti teisinės pagalbos pavedimo. Atliekant ikiteisminį tyrimą ir nagrinėjant nurodytą bylą teisme nebuvo galimybės apklausti nurodytus asmenis, nors jie turėjo bylai reikšmingos informacijos. Numačius įstatyme galimybę tokius liudytojus ir nukentėjusiuosius apklausti garso ir vaizdo nuotolinio perdavimo priemonėmis būtų užtikrintas proceso operatyvumas, išvengta proceso vilkinimo, nes nebereiktų laukti, kol apklaustinas liudytojas ar nukentėjusysis galės atvykti į ikiteisminio tyrimo įstaigą, prokuratūrą ar teismo posėdį iš užsienio arba išnyks kitos priežastys, trukdančios jam dalyvauti procese. Ši problema itin aktuali ir praktikoje – iš atsakymų į anketose pateiktus klausimus matyti, jog net 73 % respondentų pritarė siūlymui leisti distanciniu būdu apklausti proceso dalyvius, kurie dėl svarbių priežasčių negali atvykti į ikiteisminio tyrimo ar teismo vietą. Ypač tai paprėžė teisėjai (82 %), nes jie priversti atidėti teismo posėdžius neatvykus vienam ar kitam proceso dalyviui. Pažymėtina, jog pagal Konvencijos dėl Europos Sąjungos valstybių narių savitarpio pagalbos baudžiamosiose bylose 10 straipsnį šios Konvencijos šalys įsipareigoja

sudaryti sąlygas apklausti liudytojus ir ekspertus vaizdo konferencijos būdu, jei tai neprieštaruoja pagrindiniams valstybės teisės principams. Taip apklausama gali būti vienos valstybės prašymu, kai apklaustinas asmuo yra kitos valstybės teritorijoje ir jo atvykimas į prašančiosios valstybės teritoriją yra nepageidautinas ar neįmanomas. Taigi bet kurios Europos Sąjungos valstybės narės prašymu Lietuva turėtų sudaryti galimybes apklausti vaizdo konferencijos būdu Lietuvos teritorijoje esantį asmenį, negalintį nuvykti į prašančiąją valstybę, nors tokių distancinės apklausos pagrindų galiojantis BPK ir nenumato. Šios Konvencijos 11 straipsnyje numatyta galimybė kitos valstybės teritorijoje esantį liudytoją ar ekspertą apklausti telefonu, jei tam neprieštaruoja pats apklausiamas asmuo.

Galiojantis BPK taip pat neleidžia distanciniu būdu apklausti ekspertų, nors ekspertu remiantis BPK 84 straipsniu gali būti skiriamas ir asmuo, turintis teisę būti ekspertu Europos Sąjungos valstybėje narėje arba valstybėje, su kuria yra sudaryta teisinės pagalbos sutartis. Jei toks ekspertas ikiteisminio tyrimo metu atliks ekspertizę, o teisminio nagrinėjimo metu iškilis būtinybė jį apklausti, eksperto atvykimas į teismo posėdį bus susijęs su papildomomis išlaidomis ir sunkumais. Lyginamosios teisėtyros tikslais būtų galima paminėti ir darbo grupės² dėl Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso (*toliau tekste – CPK*) tobulinimo kai kuriuos projekto pobūdžio pasiūlymus dėl techninių priemonių naudojimo. Štai CPK 154 straipsnio papildymo 4 dalimi projekte siūloma įtašyti tokią nuostatą: „Proceso dalyvių dalyvavimas teismo posėdžiuose gali būti užtikrinamas naudojant informacines ir elektroninių ryšių technologijas (videokonferencijas, telekonferencijas ir kitas). Naudojant šias priemones turi būti užtikrintas patikimas proceso dalyvių tapatybės nustatymas ir paaiškinimų, parodymų, klausimų bei prašymų pateikimo objektyvumas“.

Manytume, jog apklausiant liudytojus, nukentėjusiuosius ir ekspertus distanciniu būdu niekaip nebūtų pažeistos ir proceso dalyvių teisės užduoti liudytojams, nukentėjusiesiems ir ekspertams klausimus. Šios teisės įtvirtintos Konvencijos 6 straipsnio 3 dalies d punkte [16] bei BPK 44 straipsnio 7 dalyje. Galime teigti, kad nėra jokio esminio skirtumo, kaip tuos klausimus užduoti – tiesiogiai ar per vaizdo ir garso ryšį – svarbu, kad būtų užtikrinta galimybė tiesiogiai užduoti klausimus, arba kitaip – būtų tinkamai subalansuotas liudytojų, nukentėjusiųjų bei įtariamųjų ar kaltinamųjų procesinės galimybės. Šiuo atveju itin svarbu užtikrinti atitinkamų procesinių įrankių vienodą ir lygų panaudojimą remiantis „*equal remedies*“ (lygios priemonės) principu. Štai Europos Žmogaus Teisių Teismas byloje *Lūdi prieš Šveicariją* (1992) konstatavo Konvencijos 6 straipsnio 3 dalies d punkto pažeidimą dėl to, kad išlaptintas liudytojas nebuvo kviečiamas į teismo posėdį ir nei kaltinamasis, nei jo gynėjas negalėjo šiam liudytojui užduoti klausimų. Teismas leido suprasti, jog šio pažeidimo nebūtų

buvę, jei liudytojas būtų buvęs apklaustas per tarpininką arba sudarant akustines ir vizualines kliūtis [17]. Byloje *Van Mechelenas ir kiti prieš Nyderlandus* (1997) teismas pripažino, jog net ir apklausa per tarpininką tam tikrais atvejais gali būti pripažinta Konvencijos pažeidimu [18]. Lietuvos BPK yra numatyti keli atvejai, kai tiriant įrodymus teisminio bylos nagrinėjimo metu klausimus proceso dalyviai gali užduoti tik per tarpininką – teisėją. BPK 275 straipsnio 4 dalyje numatyta, jog teisėjas gali nurodyti proceso dalyviams klausimus apklausiamiesiems asmenims užduoti tik per teisėją, klausimai per teisėją užduodami ir apklausiant liudytoją ar nukentėjusįjį, kuriam taikomas anonimiškumas, jei nėra galimybių sudaryti akustinių ir vizualinių kliūčių (BPK 282 straipsnio 3 dalis). Tuo tarpu distancinės apklausos metu kaltinamasis ir jo gynėjas klausimus galėtų užduoti tiesiogiai, be jokių tarpininkų, matydami apklausiamo liudytojo ar nukentėjusiojo veidą. Tokiu atveju vargu ar būtų galima išvelgti Konvencijos pažeidimą. Įtvirtinus normas, leidžiančias dažniau atlikti distancines apklausas, kaip tik būtų užtikrinta kaltinamųjų ir kitų proceso dalyvių teisė į greitą procesą.

Taigi išplėtus galimybes apklausti liudytojus, nukentėjusiuosius ir ekspertus garso ir vaizdo nuotolinio perdavimo priemonėmis, būtų sudarytos sąlygos geriau apsaugoti liudytojus ir nukentėjusiuosius nuo nusikaltamo ir neigiamo psichologinio poveikio bei būtų įgyvendinti proceso operatyvumo tikslai. Taip pat BPK normos būtų suderintos su tarptautinių teisės aktų reikalavimais. Be abejo, apklausos garso ir vaizdo nuotolinio perdavimo priemonėmis turi ir trūkumų – visų pirma gana didelė tokių televizijos transliacijų kaina bei didesnės organizacinio darbo sąnaudos. Antra vertus, yra ir tam tikras saugiklis, apsaugantis nuo piktnaudžiavimo pernelyg dažnai rengiant tokias apklausas, kadangi dėl didesnių materialinių bei darbo laiko sąnaudų ikiteisminio tyrimo įstaigos, prokuratūra bei teismai tokias apklausas rengs tik būtiniais atvejais, kai nėra galimybių surengti įprastinių apklausų arba kai įprastinėmis apklausomis negalima užtikrinti liudytojų bei nukentėjusiųjų apsaugos. Tačiau naudojantis naujausiomis technologijomis distancinių apklausų kainą galima sumažinti. Distancines apklausas būtų galima atpiginti jas atliekant ne vaizdo konferencijų metu, o pasinaudojant kompiuterinės technikos ir interneto teikiamomis galimybėmis. Tereikia paprastų ir gana pigių prie kompiuterių jungiamų vaizdo kamerų ir mikrofonų, spartaus interneto ryšio, ir apklausų vaizdą bei garsą galima be problemų perdavinėti internetu, o tokio ryšio savikaina yra minimali. Apklausų telefonu sąnaudos taip pat būtų mažesnės nei rengiant vaizdo konferencijas. Peršasi išvada, kad valstybė negali nepaisydama proceso dalyvių interesų apsaugos atsisakyti atitinkamų techninių priemonių taikymo teisiniame procese motyvuodama tuo, jog tai reikalaus nemažų materialinių ir finansinių išteklių.

² Kalbama apie teisingumo ministro sudarytą darbo grupę dėl CPK tobulinimo.

APKLAUSŲ ATLIKIMO NAUDOJANT GARSO IR VAIZDO NUOTOLINIO PERDAVIMO PRIEMONĖS REGLAMENTAVIMAS BEI PRAKTINIO ĮGYVENDINIMO ASPEKTAI

Akivaizdu, jog apklausų atlikimo garso ir vaizdo nuotolinio perdavimo priemonėmis procesinė tvarka gerokai skiriasi nuo įprastinės apklausos tvarkos, kadangi apklausiamas asmuo pats fiziškai nėra apklausos atlikimo vietoje, jis neturi galimybės tiesiogiai susipažinti su apklausos protokolu ir jo pasirašyti. Pažymėtina, jog galiojantis BPK šių klausimų nereglamentuoja. BPK komentaro autoriai siūlo tokiais atvejais taikyti išimtis ir tokį protokolą pasirašyti tik apklausą atlikusiam pareigūnui bei apklausos metu dalyvavusiems asmenims [19, p. 482, 483]. Manytume, jog išimtis, kurios neatitinka principinių įstatymo reikalavimų, turėtų būti numatytos pačiame įstatyme. Skiriasi ne tik protokolo surašymo, susipažinimo su juo bei pasirašymo, bet ir pati apklausos tvarka. Atliekant tokias apklausas reikia išspręsti daugelį organizacinių problemų – kas iškvies tokį liudytoją, nukentėjusį ar ekspertą į apklausos atlikimo vietą, kas išaiškina jo teises ir pareigas, kas rūpinsis garso ir vaizdo perdavimo technika. Manytume, jog atliekant distancines apklausas turėtų dalyvauti dvi pareigūnų grupės – viena grupė (ikiteisminio tyrimo pareigūnas, prokuroras ar teismas, kurie atlieka ikiteisminį tyrimą arba nagrinėja bylą, ir jiems padedantys techniniai darbuotojai) būtų ikiteisminio tyrimo įstaigos, prokuratūros ar teismo patalpose, o kita grupė būtų apklausiamo asmens buvimo vietoje (užsienio valstybėje, ligoninėje, šio asmens namuose ar kitoje buvimo vietoje, ikiteisminio tyrimo įstaigoje, esančioje netoli nuo šio asmens buvimo vietos). Suderintu laiku antrosios grupės pareigūnai iškvieštų apklaustiną liudytoją, nukentėjusį ar ekspertą į vietą, kurioje būtų paruošta įranga, būtina garso ir vaizdo transliacijai, arba nugabentų šią įrangą į apklaustino asmens buvimo vietą, išaiškintų apklausiamam asmeniui jo teises ir pareigas, išpėtų dėl atsakomybės už melagingus parodymus, surašytų protokolą dėl to, kad buvo išaiškintos teisės, pareigos ir atsakomybė, ir jį duotų pasirašyti apklausiamam asmeniui. Apklausos metu į antrosios grupės sudėtį įeinantys technikai rūpintųsi transliacijos įranga. Manytume, jog atliekant distancinę apklausą ikiteisminio tyrimo metu į antrosios grupės sudėtį turėtų įeiti ir visus procesinio pobūdžio veiksmus atlikti ikiteisminio tyrimo pareigūnas, prokuroras ar ikiteisminio tyrimo teisėjas, o atliekant apklausą teismo proceso metu šiuos veiksmus galėtų atlikti atitinkamos vietovės ikiteisminio tyrimo teisėjas, juolab kad BPK 239 straipsnis numato teismo teise duoti pavedimus ikiteisminio tyrimo teisėjui atlikti atskirus proceso veiksmus. Įtvirtinus mūsų anksčiau siūlytas nuostatas, leidžiančias proceso veiksmus fiksuoti vien tik techninėmis priemonėmis, nebeiškiltų ir jokių problemų dėl apklausto asmens negalėjimo pasirašyti protokolą. Iš esmės panaši apklausų vaizdo konferencijos būdu tvarka yra numatyta ir minėtos Konvencijos dėl Europos Sąjungos valstybių narių savitarpio pagalbos baudžiamosiose bylose 10 straipsnio 5 punkte.

Todėl siūlytume BPK įtvirtinti naują apklausas vaizdo ir garso nuotolinio perdavimo priemonėmis reglamentuojantį straipsnį:

„186¹ straipsnis. *Apklausa garso ir vaizdo nuotolinio perdavimo priemonėmis.*

1. *Liudytojai ir nukentėjusieji, kuriems taikomos apsaugos nuo nusikalstamo poveikio priemonės ar anonimiškumas, nepilnamečiai liudytojai ir nukentėjusieji, siekiant juos apsaugoti nuo neleistino fizinio ar psichinio poveikio, gali būti apklausiami garso ir vaizdo nuotolinio perdavimo priemonėmis. Tokiu pačiu būdu gali būti apklausiami ir liudytojai, nukentėjusieji ir ekspertai, esantys už Lietuvos Respublikos ribų, arba dėl kitų svarbių priežasčių negalintys atvykti į ikiteisminio tyrimo įstaigą, prokuratūrą ar pas ikiteisminio tyrimo teisėją, arba jeigu jų atvykimas yra susijęs su aiškiai per dideliais sunkumais ar išlaidomis.*

2. *Apklausą atliekančių ikiteisminio tyrimo pareigūno ar prokuroro prašymu liudytojus, nukentėjusiuosius ir ekspertus iškviečia, jų tapatybę ir kitus reikiamus duomenis apie asmenybę nustato, jų teises, pareigas ir atsakomybę išaiškina bei kitus būtinus veiksmus atlieka jų buvimo vietoje esančių ikiteisminio tyrimo įstaigų, prokuratūros pareigūnai arba ikiteisminio tyrimo teisėjas, kurie apie šių veiksmų atlikimą surašo protokolą“.*

Taip pat reikėtų įtvirtinti naują straipsnį, reglamentuojantį distancinių apklausų tvarką teismo nagrinėjimo metu. Mes siūlytume įtvirtinti tokios redakcijos 283¹ straipsnį:

„283¹ straipsnis. *Apklausa garso ir vaizdo nuotolinio perdavimo priemonėmis.*

1. *Liudytojai ir nukentėjusieji, kuriems taikomos apsaugos nuo nusikalstamo poveikio priemonės ar anonimiškumas, nepilnamečiai liudytojai ir nukentėjusieji, siekiant juos apsaugoti nuo neleistino fizinio ar psichinio poveikio, gali būti apklausiami garso ir vaizdo nuotolinio perdavimo priemonėmis. Tokiu pačiu būdu gali būti apklausiami ir liudytojai, nukentėjusieji bei ekspertai, esantys už Lietuvos Respublikos ribų, arba dėl kitų svarbių priežasčių negalintys atvykti į teismo posėdį, arba jeigu jų atvykimas yra susijęs su aiškiai per dideliais sunkumais ar išlaidomis.*

2. *Bylą nagrinėjančio teismo prašymu liudytojus, nukentėjusiuosius ir ekspertus iškviečia, jų tapatybę ir kitus reikiamus duomenis apie asmenybę nustato, jų teises, pareigas ir atsakomybę išaiškina bei kitus būtinus veiksmus atlieka jų buvimo vietoje esančio teismo ikiteisminio tyrimo teisėjas, kuris apie šių veiksmų atlikimą surašo protokolą“.*

Įtvirtinus tokius straipsnius reikėtų kaip perteklines normas panaikinti BPK 183 straipsnio 4 dalį, 279 straipsnio 6 dalį, 282 straipsnio 4 dalies paskutinį sakinį.

Įdomumo dėlei vertėtų pasakyti, kad minėtoji darbo grupė dėl CPK nuostatų tobulinimo taip pat projekte yra suformulavusi bei pasiūliusi keletą CPK 192 straipsnio, reglamentuojančio liudytojo apklausos tvarką, pakeitimų. Štai CPK 192 straipsnio 2 dalies pakeitime siūloma įrašyti tokią nuostatą: „Apklausiant liudytoją jo buvimo vietoje gali būti naudojamos informacijos ir elektroninių ryšių technologijos (videokonferencijos,

telekonferencijos ir kitos). Naudojant šias priemones turi būti užtikrintas patikimas liudytojo tapatybės nustatymas ir įrodymų pateikimo objektyvus fiksavimas bei pateikimas. Šiomis priemonėmis pateikta liudytojo priesaika, įrašyta į vaizdo arba garso įrašą, prilyginama pasirašytam priesaikos tekstui“. CPK 210 straipsnį siūloma papildyti 6 dalimi, kurioje būtų numatyta, kad: „Apžiūra gali būti vykdoma naudojant informacijos ir elektroninių ryšių technologijas (videokonferencijas ir kitas). Naudojant šias priemones turi būti užtikrintas apžiūros duomenų objektyvus fiksavimas ir pateikimas“.

Taigi manytume, kad garso ir vaizdo nuotolinio perdavimo priemonėmis galėtų būti atliekamos tik liudytojų, nukentėjusiųjų ir ekspertų apklausos, tačiau nereikėtų leisti atlikti įtariamųjų ir kaltinamųjų distancinių apklausų, kadangi taip būtų sunku tinkamai užtikrinti jų teisę gintis. Visų pirma įtariamajam prieš pirmąją apklausą turi būti įteikiamas pranešimas apie įtarimą, jo apklausoje turi teisę, o tam tikrais atvejais ir privalo, dalyvauti gynėjas, turintis padėti įtariamajam tinkamai naudotis savo teisėmis. Šiuos reikalavimus būtų sunku užtikrinti, jei pats įtariamasis fiziškai būtų kitoje vietoje, be to, tiek įtariamasis, tiek kaltinamasis turi pareigą dalyvauti procese, privalo atvykti į ikiteisminio tyrimo vietą ir teismą. Siekiant užtikrinti dalyvavimą procese šiems proceso dalyviams dažniausiai skiriamos kardomosios priemonės, bylos teisme nagrinėti apskritai negalima, jei į teismo posėdį neatvyksta kaltinamasis. Be to, įtariamajam ir kaltinamajam negali būti taikomas ir anonimiškumas, todėl ir netikslinga įstatyme įtvirtinti normą, numatančią galimybę juos apklausti garso ir vaizdo nuotolinio perdavimo priemonėmis.

Būtų tikslinga leisti garso ir vaizdo nuotolinio perdavimo priemonėmis atlikti ne tik apklausas, bet ir kitus tyrimo veiksmus – akistatą bei parodymą atpažinti, kadangi šie tyrimo veiksmai pagal jų pobūdį gali būti atliekami ir distanciniu būdu.

KITŲ PROCESO VEIKSMŲ ATLIKIMO PANAUDOJANT GARSO IR VAIZDO NUOTOLINIO PERDAVIMO PRIEMONES GALIMYBĖS

Akistata, ypač kai joje dalyvauja įtariamieji, yra susijusi su tam tikra rizika. Vienas iš akistatos dalyvių gali mėginti paveikti kitą, kad šis duotų jam naudingus parodymus, todėl literatūroje siūloma tam tikrais atvejais šio tyrimo veiksmo iš viso neatlikti [19, p. 513]. Atliekant akistatą tikėtina, kad įtariamasis gali bandyti daryti psichologinį poveikį nukentėjusiajam, liudytojui ar kitam įtariamajam. Vien pats dalyvavimas akistatoje, kai reikia būti šalia įtariamojo, daugeliui nukentėjusiųjų ar liudytojų sukelia neigiamas emocijas, baimę, todėl jie dažnai prašo leisti jiems nedalyvauti akistatose. Pavyzdžiui, atliekant ikiteisminį tyrimą baudžiamojoje byloje dėl turto priedavimo iš prostitutų užsiimančių moterų net dvi iš trijų nukentėjusiųjų kategoriškai atsisakė dalyvauti akistatose su įtariamaisiais, kurie prieš tai jų atžvilgiu ilgą laiką naudojo psichinį ir fizinį smurtą. Taip pat būtų labai sudėtinga atlikti akistatas, kuriose

dalyvautų liudytojai ar nukentėjusieji, kuriems taikomos apsaugos nuo nusikalstamo poveikio priemonės ar anonimiškumas, kadangi šio tyrimo veiksmo metu sudėtinga užtikrinti tiek fizinę apsaugą, tiek asmens tapatybės slaptumą. Dėl šių priežasčių gana dažnai atsisakoma atlikti akistatas bijant, kad jų atlikimas gali labiau pakenkti nei padėti tyrimui, ir taip prarandama papildoma galimybė išsiaiškinti parodymų prieštaravimų priežastis, juos pašalinti arba gauti papildomų duomenų, leidžiančių nuspręsti, kurio proceso dalyvio parodymai yra teisingi. Manytume, jog akistatos atlikimas garso ir vaizdo nuotolinio perdavimo priemonėmis padėtų išspręsti daugelį šių problemų, kadangi liudytojai ir nukentėjusieji, būdami fiziškai izoliuoti nuo įtariamojo ir jį matydami tik ekrane, jaustųsi kur kas drąsiau, distancinės akistatos metu kur kas paprasčiau užtikrinti asmens fizinę apsaugą ar jo asmens duomenų slaptumą, toks šio tyrimo veiksmo atlikimo būdas leistų atlikti akistatas ir su liudytojais ar nukentėjusiais, kurie dėl objektyvių priežasčių negali atvykti į ikiteisminio tyrimo atlikimo vietą. Todėl mes siūlytume papildyti BPK 190 straipsnį nauja 6-ąja dalimi:

„6. Esant šio Kodekso 186¹ straipsnyje nurodytoms sąlygoms akistata gali būti atlikta garso ir vaizdo nuotolinio perdavimo priemonėmis. Tokiu atveju akistata turi būti atlikta laikantis šio Kodekso 186¹ straipsnyje nustatytos tvarkos“.

Dažniausiai asmenų parodymas atpažinti atliekamas parodant atpažįstančiajam gyvus asmenis arba asmenų nuotraukas. Parodant atpažinti asmenį „gyvai“ atpažįstantysis gali įvertinti kur kas daugiau parodytų asmenų požymių, nei rodant atpažinti asmenis iš nuotraukų, todėl parodymas atpažinti „gyvai“ dažnai gali būti kur kas rezultatyvesnis tyrimo veiksmas, nei parodymas atpažinti iš nuotraukų. Tačiau dažnai atpažįstančiojo ir atpažintino asmens tiesioginis kontaktas nepageidautinas tiek siekiant užtikrinti atpažįstančiojo saugumą, tiek dėl tyrimo taktikos. Užsienio valstybėse tokiais atvejais parodymai atpažinti atliekami specialiai įrengtose patalpose, kuriose per veidrodinį stiklą atpažįstantysis mato jam rodomus asmenis, o šie jo negali matyti. Galimybė atlikti parodymą atpažinti tokiu būdu yra ir Lietuvoje (pavyzdžiui, tokia patalpa yra įrengta Vilniaus m. 1-ajame policijos komisariate), tačiau tokių patalpų trūksta, jas įrengti gana brangu. Atliekant šį tyrimo veiksmą nurodytu būdu iškyla ir gana daug organizacinio pobūdžio problemų – kaip tinkamai ir laiku į gretimą patalpą įvesti atpažįstantįjį, kad jo nepamatytų atpažįstamasis, gynėjas ar kiti asmenys ir kita. Todėl reikėtų sutikti su autoriais, siūlančiais šią problemą spręsti ikiteisminio tyrimo įstaigose įrengiant lokalius telekomunikacijų tinklus [20, p. 66]. Siūloma vienoje patalpoje, į kurią atvedami rodomi atpažinti asmenys, įrengti vaizdo kamerą ir ją kabeliais sujungti su televizoriumi kitoje patalpoje, kurioje atpažįstantysis galėtų stebėti vaizdą [21, p. 47–48]. Patalpoje, kurioje įrengta vaizdo kamera, kartu su rodomais asmenimis būtų ir vienas ikiteisminio tyrimo įstaigos pareigūnas, kuriam telefoniniu ryšiu atpažįstantysis galėtų perduoti savo pageidavimus, pavyzdžiui, kad rodomi asmenys atsistotų, pavaikšiotų ir

pan. Toks šio tyrimo veiksmo atlikimo būdas labai tiktu parodant atpažinti asmenis liudytojui ar nukentėjusiajam, kuriam taikomas anonimiškumas. Kai atpažįstantysis asmuo apskritai negali atvykti į tyrimo veiksmo atlikimo vietą ar tai susiję su pernelyg dideliais sunkumais, parodymą atpažinti būtų galima atlikti ir per atstumą garso ir vaizdo nuotolinio perdavimo priemonėmis. Siūlytume papildyti BPK 192 straipsnį nauja 8-ąja dalimi:

„8. *Esant šio Kodekso 186¹ straipsnyje nurodytoms sąlygoms parodymas atpažinti gali būti atliktas garso ir vaizdo nuotolinio perdavimo priemonėmis. Tokiu atveju parodymas atpažinti turi būti atliktas laikantis šio Kodekso 186¹ straipsnyje nustatytos tvarkos*“.

IŠVADOS IR REKOMENDACIJOS

Atlikta teorinė analizė ir empirinis tyrimas leidžia teigti, jog galiojantis BPK pernelyg riboja galimybes atlikti proceso veiksmus garso ir vaizdo nuotolinio perdavimo priemonėmis. Pakeitus tam tikras BPK normas kur kas dažniau galėtų būti atliekamos apklausos garso ir vaizdo nuotolinio perdavimo priemonėmis. Taip atliekant apklausas galima būtų siekti apsaugoti nepilnamečius liudytojus ir nukentėjusiuosius nuo neigiamą įtaką galinčio padaryti psichologinio poveikio. Taip pat būtų tikslinga leisti taip apklausti liudytojus ir nukentėjusiuosius, kuriems taikomas anonimiškumas, bei liudytojus, nukentėjusiuosius ir ekspertus, esančius ne Lietuvos Respublikoje ir negalinčius atvykti į ikiteisminio tyrimo įstaigą, prokuratūrą ar teismo posėdį, arba dėl kitų svarbių priežasčių negalinčius dalyvauti procese. Siekiant tu pačių tikslų būtų tikslinga leisti garso ir vaizdo nuotolinio perdavimo priemonėmis atlikti ne tik apklausas, bet ir kai kuriuos kitus tyrimo veiksmus, pavyzdžiui, akistatą, parodymą atpažinti, kadangi šie tyrimo veiksmai pagal savo pobūdį gali būti atliekami ir nuotoliniu būdu. Siekiant įgyvendinti išdėstytas nuostatas ir nuosekliai reglamentuoti proceso veiksmų atlikimo vaizdo ir garso nuotolinio perdavimo priemonėmis tvarką BPK reikėtų įtvirtinti naujus 186¹ ir 283¹ straipsnius, papildyti 190 straipsnį nauja 6-ąja dalimi, 192 straipsnį papildyti nauja 8-ąja dalimi. Straipsnyje pateikiamos siūlomų BPK normų pakeitimo redakcijos.

LITERATŪRA

1. **Belevičius L.** Techninių priemonių naudojimo baudžiamajame procese teoriniai pagrindai ir reglamentavimas. Doktoro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S). – Vilnius, 2005.
2. **Jurka R.** Teisiniai liudytojų apsaugos mechanizmo aspektai // *Jurisprudencija*. 2003. T. 49(41).
3. **Jurka R.** Liudytojų saugumas kaip priemonė užtikrinanti jų parodymų patikimumą // *Jurisprudencija*. 2005. T. 75(67).
Europos Žmogaus Teisių Teismo 1989 m. lapkričio 20 d. sprendimas byloje *Kostovski prieš Olandiją* // <http://hudoc.echr.coe.int/hudoc/ViewRoot.asp?Item=0&Action=Html&X=823075200&Notice=0&Noticemode=&RelatedMode=0> (žiūrėta 2007-01-22).
4. **Recommendation** No. R (97) 13 “Concerning intimidation of witnesses and the rights of the defense”, adopted

by the Committee of Ministers of the Council of Europe on 10 September 1997 // <http://cm.coe.int/ta/rec/1997/97r13.htm>; (žiūrėta 2007-01-03).

5. **Jungtinių Tautų Organizacijos** konvencija prieš tarptautinį organizuotą nusikalstamumą, pasirašyta 2000 m. gruodžio 13 d. Palerme, ratifikuota Lietuvos Respublikos Seimo 2002-03-19 įstatymu // *Valstybės žinios*. 2002. Nr. 51-1929.
6. **Council of Europe.** Committee of Experts on the Protection of Witnesses and Collaborators of Justice (PC-PW). 1st meeting Strasbourg, 12–14 October 2004. Preliminary Draft Recommendation on the Protection of Witnesses and Collaborators of Justice.
7. **Jurka R., Melničenko S., Randakevičienė I.** Pagrindinės Europos Tarybos rekomendacijos baudžiamojo proceso srityje. – Vilnius: Eugrimas, 2006.
8. **Act of 22 May 1981** No. 25 relating to Legal Procedure in Criminal Cases (The Criminal Procedure Act of Norway) // <http://www.ub.uio.no/ujur/ulovdata/lov-19810522-025-eng.doc> (žiūrėta 2007-01-10).
9. **Гуценко К. Ф., Головки Л. В., Филимонов Б. А.** Уголовный процесс западных государств. – Москва: Зерцало, 2001.
10. **Best A.** Evidence: examples and explanations. Fourth Edition. – New York: Aspen Law & Business, 2001.
11. **Pradel J.** Lyginamoji baudžiamoji teisė. – Vilnius: Eugrimas, 2001.
12. **Goda G.** Kaltinamojo teisė duoti klausimus kaltinimo liudytojams kaip žmogaus teisė // *Teisė*. 2000. Nr. 36.
13. **Schlothauer R.** Video- Vernehmung und Zeugenschutz // *Strafverteidiger*. 1999.
14. **Roeder H.** Lehrbuch des österreichischen Strafverfahrensrechtes. – Wien, 1976.
15. Europos Žmogaus Teisių Teismo 1989 m. lapkričio 20 d. sprendimas byloje *Kostovski prieš Olandiją*: // <http://hudoc.echr.coe.int/hudoc/ViewRoot.asp?Item=0&Action=Html&X=823075200&Notice=0&Noticemode=&RelatedMode=0> (žiūrėta 2007-01-22).
16. **Europos** žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija // *Valstybės žinios*. 1995. Nr. 40-987.
17. **Europos Žmogaus Teisių Teismo** 1992 m. birželio 15 d. sprendimas byloje *Lüdi prieš Šveicariją*: // <http://hudoc.echr.coe.int/hudoc/ViewRoot.asp?Item=0&Action=Html&X=823074744&Notice=0&Noticemode=&RelatedMode=0> (žiūrėta 2007-01-22).
18. **Europos Žmogaus Teisių Teismo** 1997 m. spalio 30 d. sprendimas byloje *Van Mechelenas ir kiti prieš Olandiją*: <http://hudoc.echr.coe.int/hudoc/ViewRoot.asp?Item=1&Action=Html&X=823074634&Notice=0&Noticemode=&RelatedMode=0> (žiūrėta 2007-01-22).
19. **Goda G., Kazlauskas M., Kuconis P. ir kt.** Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras: I-IV daly. – Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2003.
20. **Пампушко И. П.** Совершенствование правовых и организационных основ применения криминалистической техники в раскрытии преступлений. Диссертация кандидата юридических наук. – Москва, 1996.
21. **Щерба С. П., Зайцев О. А.** Охрана прав потерпевших и свидетелей по уголовным делам. – Москва: Спарк, 1996.

THE POSSIBILITIES OF PERFORMING PROCEDURAL ACTIONS BY USING AUDIO AND VIDEO REMOTE TRANSMISSION EQUIPMENT

Linas Belevičius *

Raimundas Jurka **

Mykolas Romeris University

S u m m a r y

The current article, under the analysis of materials of scientific literature or the provisions of Lithuanian and foreign criminal procedure laws, international laws, the analysis of the law-enforcement officials' survey data and the analysis of materials of archival criminal cases, mainly focuses on the proposals for wider using of audio and video transmission equipment while the procedural actions are performed. The amendments of Criminal Procedure Code are suggested in this article as well. Basically the article mainly polarizes the research on the performance of current procedural actions, i.e. interrogation, confrontation and identification parade during the pre-trial investigation and the trial stages.

The authors of this article go entirely by the results of the anonymous survey that was performed in participation of the judges, prosecutors, pre-trial investigation officers (overall 254 respondents) and by the analysis of the materials of 148 criminal cases. The interdisciplinary nature of this article was determined by the comparison of Criminal Procedure Code to the draft amendments of Civil Procedure Code.

The analysis, proposals and conclusions defined in this article may be held as the instrument to improve the provisions of Criminal Procedure Code and practical activity as well.

Keywords: criminal procedure, procedural actions, interrogation, audio and video remote transmission equipment.

* Mykolas Romeris University, Faculty of Law, lecturer of the Criminal Procedure Department.

** Mykolas Romeris University, Faculty of Law, lecturer of the Criminal Procedure Department.